

PATNISAKI ASHULANING IJTIMOIIY JARAYONDA FALSAFIY TARAQQIYOTI XUSUSIDA

Muyassarxon Achildiyeva

Farg‘ona davlat universiteti

“San’atshunoslik” fakulteti

“Musiq ta’limi va madaniyat” kafedrası o‘qituvchisi

muyassar1903@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek musiqa san’atida alohida ahamiyat kasb etadigan musiqiy janr patnisaki ashulaning ijtimoiy jarayonda falsafiy taraqqiyoti borasida qimmatli fikr va mulohazalar aks etadi. Shuningdek, katta ashulaning mazmun mohiyati, tarixiy rivoji, musiqa san’atimizdagi o‘rni va mavqeyi xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: katta ashula, “patnis ashula”, milliy ruh, ijtimoiy jarayon, falsafiy tafakkur, “ustoz-shogird” an’anasi, maqom.

Аннотация: В данной статье отражены ценные мысли и мнения о философском развитии патнисаки ашула музыкального жанра, имеющего особое значение в узбекской музыке. Также будут обсуждаться значение, историческое развитие, место и положение большой песни в нашем музыкальном искусстве.

Ключевые слова: катта ашула, «патнисная ашула», народный дух, социальный процесс, философское мышление, традиция «учитель-ученик», маком.

Abstract: This article reflects valuable thoughts and opinions about the philosophical development of patnisaki ashula, a musical genre that is of particular importance in Uzbek music. Also, the meaning, historical development, place and position of the big song in our music art will be discussed.

Key words: katta ashula, "patnis ashula", national spirit, social process, philosophical thinking, "teacher-disciple" tradition, makom.

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish, yangi O‘zbekistonning yangi tarixini yaratish, moddiy va nomoddiy madaniy meros durdonalarini saqlash va targ‘ib etish, xalq og‘zaki ijodiyoti va havaskorlik san’atini yanada ommalashtirish, yurtimizning jahon madaniy

makoniga faol integratsiyalashuvini ta'minlash, madaniyat va san'at sohasini innovatsion rivojlantirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-noyabrdagi PQ-4038-son qarori bilan O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish [konsepsiyasi](#) (keyingi o'rinlarda — Konsepsiya) va uni amalga oshirish bo'yicha “[yo'l xaritasi](#)” tasdiqlandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.05.2020 yildagi PF-6000-son “Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida” gi Farmoni hamda millat ma'naviyati va madaniyatini yanada yuksaltirish asosini tashkil etuvchi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-sonli “Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” qarori o'zbek musiqa san'ati va madaniyatini rivojlantirish yo'lidagi tarixiy qaror sifatida barchamizga quvonch baxsh etishi bilan birgalikda o'ziga xos ma'suliyatni sohani rivojlantirish bo'yicha oldimizga muhim vazifalarni yukladi.

Insonning ma'naviy shakllanishida oilaning, maktabning, jamiyatning ahamiyati katta. Chunki insonning insoniylik xususiyatlari jamiyatda tarkib topadi. Yosh avlodni kamolot sari yetaklashda tarbiyani ko'plab omillari qatori musiqa tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Musiqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Musiqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, insonni atrofda go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi. Haqiqiy musiqa asarlari zamonning estetik-axloqiy va siyosiy g'oyalarini umumlashtiradi. Inson hayotini musiqa san'atisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. San'at kishilarga faqatgina ma'naviy ozuqa beribgina qolmasdan, jismoniy kamolotga erishuvda ham muhim o'rin tutadi. Musiqa san'atining axloqiy-estetik tarbiyadagi rolini to'g'ri his etib, uning yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyatini aslo unutmaslik zarur. Musiqiy go'zallik insonning ma'naviy qiyofasi shakllanishida muhim omildir.

Musiqa go'zallikka intilish, estetik ehtiyoj tug'ma xislat emas. U insonda mehnat va atrof-tevarakdagi olamni ta'sirida paydo bo'lgan. Tashqi olamni o'zgartirish bilan insonning o'zi ham o'zgarib bordi, bunda faqat u jismoniy jihatdangina taraqqiy qilib qolmay, balki ma'naviy jihatdan ham taraqqiy etdi. Insonning ma'naviy qobiliyati va avvalo, estetik hissi asta-sekin taraqqiy etib, tarbiyalanib boradi. Musiqa san'ati hayotni bilish va inson tarbiyasining qudratli

vositasidir. Ammo uning bilish va tarbiyalashdagi xizmat darajasi kishiga estetik, badiiy jihatdan ta'sir etish kuchiga bog'liqdir.

Musiqqa san'ati kishi faoliyatining muayyan bir turi bo'lib, uning vazifasi jamiyatga estetik xizmat ko'rsatishdir. Shu ma'noda uning o'rnini hech bir narsa bosa olmaydi. Musiqqa ijtimoiy hayotning hamma sohalarida faol sur'atda o'rin oladi. Shunday qilib, voqelikka bo'lgan estetik munosabat bastakorlar tomonidan yaratilgan musiqqa asarlarida ham, mehnatga, maishiy hayotga va odamlar munosabatiga olib kiriladigan badiiy asoslarda ham ifodalanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Musiqqa haqida Abu Ali Ibn Sino o'zining asarida yozgan. Bu “Kitob ash-shifo”, (“Shifo kitobi”) nomli ko'p jildlik qomusiy asarning musiqqa haqidagi bo'limidir. Ibn Sinoning ta'rificha, san'at, jumladan, musiqqa fandır. Bundan san'atning “aql bilan idrok etish” yoki “buyumlarning bilish” mohiyati kelib chiqadi. Ibn Sino musiqaning tarbiyaviy mohiyatini alohida ta'kidlab o'tgan. Bunda san'at vositasi orqali estetik didni tarbiyalashga asosiy e'tibor qaratilgan. Buyuk olim ta'kidlaydiki, shaxsni har tomonlama kamol toptirish uchun ikki tomonlama-jismoniy barkamollik uchun jismoniy mashqlar, ma'naviy rivojlanishi uchun musiqqa va boshqa san'at turlari orqali ta'sir o'tkazish lozim.

She'riyat mulkinging sultoni Alisher Navoiy nozik ta'b, yuksak zakovat egasi sifatida musiqani sevib tinglar, dil-dildan zavqlanardi. Shoir talantli san'atkorlarga hamisha g'amxo'rlik qildi, yoshlarning kamoloti uchun tinmay qayg'urdi. Insoning kamolotga yetishuvida asosiy rol o'ynovchi vositalardan biri - musiqqa san'atidan bahramand bo'lish deb bildi. “Musiqani idrok etmagan shoir nim shoirdir”, - deydi, A.Navoiy. Bu kalima shoir estetik qarashlarining mohiyatini yaqqol ko'rsatadi. O'zbek xalqi hayotidagi murakkab tarixiy sharoitlar madaniyat va turmushning feodal me'yorlari doirasidan tashqari chiqish imkonini bermagan. Asrlar davomida yig'ilgan oddiy va ma'naviy boyliklarni bosqinchilar egallab olgan yoki yo'q qilib tashlashgan. Qilich va zo'rlik o'zbek xalqining ko'pgina madaniy boyiklarini yo'q qilib yubordi. Lekin shunga qaramasdan davrlar osha, tarixiy davrlar osha xalqning qimmatli madaniy merosi shu kunlarga yetib keldi.

Ongli mehnat jarayonida inson tafakkuri takomillashdi va taraqqiy etdi. His tuyg'ularni, kayfiyat, ehtirolarni ifodalash musiqaning eng kuchli xususiyatiga aylandi. Kishining his va kayfiyati o'z-o'zicha namoyon bo'lmaydi. Kishining his va kayfiyatlari manbai real hayotdir. Biz vaziyat ta'siriga ko'ra yo g'am chekamiz,

yoki xursand bo‘lamiz, g‘azabimiz oshadi, yoki shodligimiz ichimizga sig‘maydi, yoki ranju-alam chekamiz. Binobarin, agar musiqa bunday his-tuyg‘ularni ifodalar ekan, demak, u voqelikni aks ettiradi. Ammo musiqa mazmunini muayyan bir hislar ifodasidan iborat qilib qo‘yish yaramaydi.

Musiqa, shuningdek, fikrlarni o‘zida mujassamlantirishga ham qobildir. Musiqiy merosni asrash tushunchasining mohiyati shunchaki o‘tmish g‘oyalarini ko‘r-ko‘rona takrorlash va saqlash emas, balki uni ongli dunyoqarash va insoniyat manfaatlari nuqtai nazaridan rivojlantirish, tanqidiy o‘zlashtirish va ijodni qayta ko‘rib chiqish zarurligini bildiradi. Kompozitorlarimizning xalq musiqa san‘atini ijodiy o‘rganishi natijasida o‘zbek madaniyati xazinasiga bebaho dur bo‘lib qo‘shilgan san‘at asarlari vujudga keldi. Go‘zallikka tashnalik sezgan inson qalbidan, yurak to‘ridan o‘rin olgan qo‘shiqlar kompozitorlar ijodini shakllanishida fundamental asos sanaladi.

NATIJALAR

O‘zbek xalqining ko‘p janrli mumtoz musiqa ijodiyotida **katta ashula** janri salmoqli o‘rinni egallaydi. U yirik ashula janri bo‘lib, asosan Farg‘ona vodiysiga xos, ikki-to‘rt ijrochi (hofiz) tomonidan cholg‘u jo‘rligisiz ijro etilgan. Katta ashula deb nomlanishiga sabab – bu ashulalar ochiq havoda, katta auditoriya orasida baland va kuchli ovoz bilan, keng diapazonda ijro etilishi va o‘ziga xos katta mavzu va ijro uslubiga egaligidadir. Uni xalq orasida «patnis ashula» yoki «patnusaki ashula» deb ikkinchi nom bilan ham atashgan.

Ashulani hofizlar qo‘llariga patnis yoki likobcha (tarelka) ushlab, ijro jarayonida ovoz yo‘nalishini o‘zgartirishga hamda o‘z va hamnafasi ovozini tinglashga, uni silkitish orqali ovozni to‘lqinlatib, qochirimlar qilishga yordam bergan. Bu ashulalar baland pardalarda ijro etiladi. Bundan tashqari, katta yig‘inlarda, to‘y-tomoshalarda, mehmondorchiliklarda aytilishi tufayli ham ularga «katta ashula» nomi berilgan bo‘lishi mumkin. Katta ashula ijrochidan zo‘r qobiliyat va mahorat, shuningdek, so‘z bo‘g‘inlariga e‘tibor qilishni, she‘rning ma‘nosini va so‘zlarini dona-dona talaffuz qilib, tinglovchilarga yetkazishni talab qiladi.

**KATTA ASHULA
JANRINING ASOSIY
XUSUSIYATLARI:**

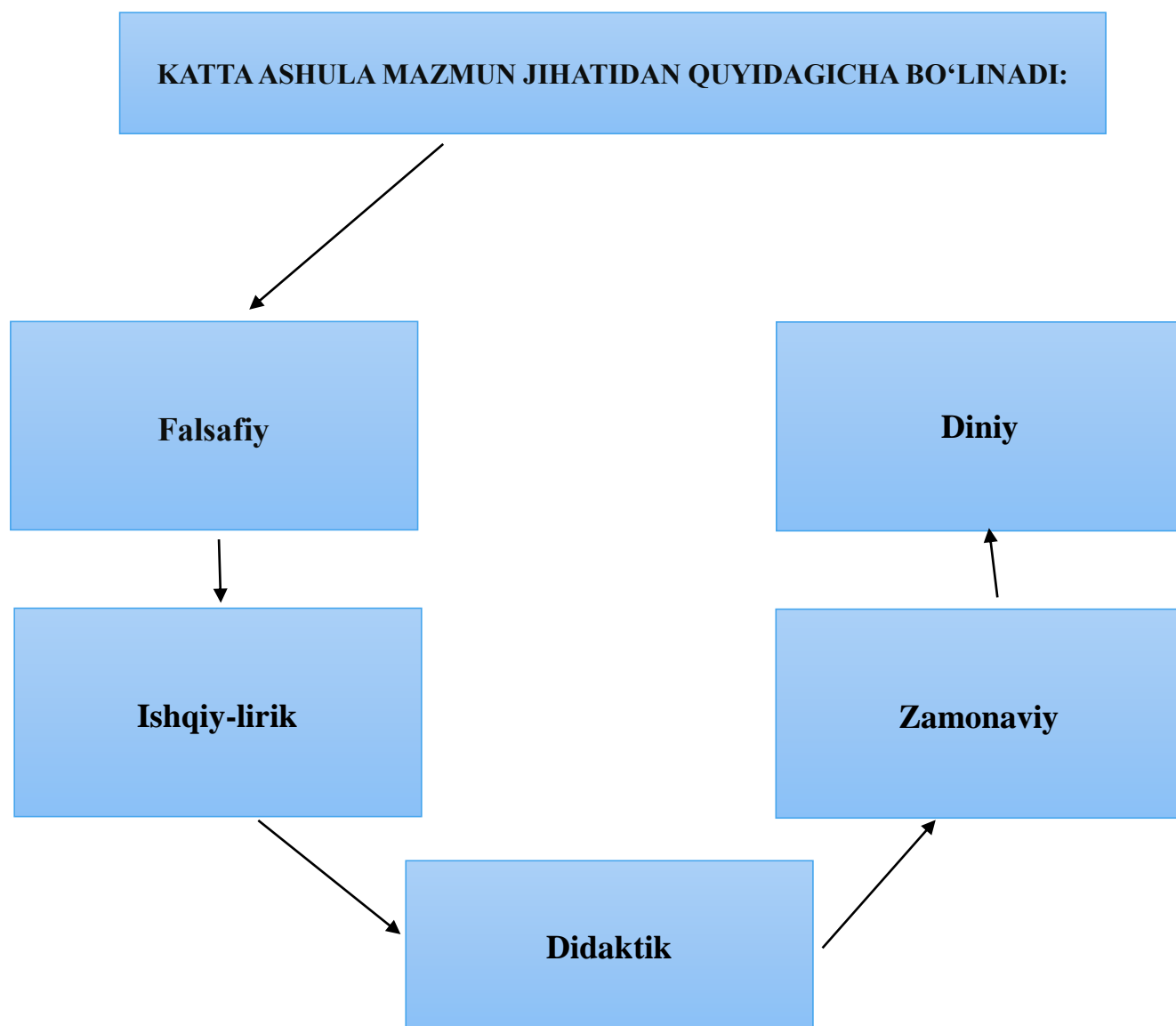
1. Bir vohada shakllanib, rivoj olishi (Farg‘ona vodiysida);
2. O‘ziga xos ijro uslubi – ikki (yoki uch-besh) xonandalar tomonidan cholg‘u jo‘rligisiz, galma-gal aytilishi;
3. Badihago‘ylik (har bir xonanda ijrosida);
4. So‘z va kuy mutanosibligi;
5. Professionallik mahorat va qobiliyat mavjudligi (ijrochi professionallik talablariga javob berishi lozim);
6. So‘z matnida noshe‘riy bo‘g‘in (a.o) va iboralardan (yor, voyey, jon, adomaney) keng foydalanish (ayniqsa, avj qismida);
7. Ta‘sirchanlik;
8. Hamnafaslik (ovoz diapazoni, kuchi, balandligi, tembri, uslubi xonandalarda bir-biriga mos tushishi zarur);
9. Erkin talqin etish;
10. Ijro an‘analariga bo‘ysunish va

Katta ashula o‘rta asrlarda marosim va mehnat qo‘shiq-aytimlari negizida, mumtoz she‘riyat va xonandalik ijro madaniyatining rivojlanishi, mumtoz G‘azallarni an‘anaviy o‘qish asosida yuzaga kelib rivojlandi. Uning o‘tmishdagi namunalarida ishqiy-lirik G‘azallar bilan bir qatorda, didaktik (nasihat), tasavvuf ruhidagi she‘rlar ham kuylangan. Keyinchalik esa Lutfiy, Navoiy, Mashrab, Amiriy, Haziniy, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Miskin va boshqa shoirlar she‘rlari bilan aytila boshlangan. XX asrda zamonaviy o‘zbek shoir (Xabibiy, Sobir Abdulla, Chustiy, O‘tkir Rashid, Erkin Vohidov va b.)lar she‘rlari ham qo‘llangan. Katta ashula taraqqiyotida masnaviy, ruboiy, muhammas, musaddas kabi poetik janrlar ham muhim rol o‘ynaydi. Xususan, bunga misol tariqasida Miskinning «Ey, dilbari jononim» she‘rini keltirish mumkin:

*Ey, dilbari jononim, ko‘p nozu itob etma,
Yuz jabru jafo birla holimni xarob etma.
Mastona ko‘zing birlan qoshing qilichin tortib,
Bir-biriga himo aylab, qatlinga xitob etma.*

Aruz vaznida yozilgan bu G‘azal tinglovchilarda zavqu-shavq, turfa ruhiy kechinmalar uyg‘otib, poetik asarlarning katta ashula janri orqali xalq orasida keng tarqalishiga olib keldi. Musiqiylik – she‘riyatning eng asosiy fazilatlaridan, deb bejiz aytilmagan. Shuning uchun ham katta ashula yoki ashula deyilganda, xalqimiz nazarida musiqa asarlari namoyon bo‘ladi, vaholanki, musiqa asarlarining o‘zi ham

mustaqil mazmunga ega va inson qalbining eng nozik his-tuyg‘ularini ifoda eta oladigan san’at turlaridandir.

Barcha millatning o‘zligini ko‘rsatadigan urf-odatlarini, rasm-rusumlari, an’analarini bo‘ladi. Ayniqsa milliylik ruhini madaniyat sohasi, xususan san’at keng ochib beradi. O‘zbek halqining madaniyati, birgina ashulachilik an’analarini, an’anaviy xonandalarning mahorati orqali bu millatning san’atini, naqadar yuksakligini, boy san’atligini, o‘tmish zamonlardan buyon oltin merosga ega ekanligini anglash qiyin emas. Davlatimiz mustaqilligini qo‘lga kiritgandan boshlab urf-odatlarimiz, milliy an’ana va qadriyatlarimiz qayta tiklanib ularni hayotga qayta tatbiq etishga katta imkoniyatlar berildi.

Madaniyat, ayniqsa musiqa sohasida ham izlanish, o‘rganish uchun imkoniya eshiklari ochildi. Mumtoz musiqamiz hisoblanmish maqomlarimiz, ashulachilik sohasiga katta e‘tibor berilmoqda. Ijrochilik san‘atining eng murakkab sohalaridan biri xonandalikdir. Xonandalik uchun musiqa bilan birgalikda she‘riyat ham katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa buni an‘anaviy xonandalik, hofizlikda ko‘rish mumkin. “Xonandalik san‘ati – doimo milliy jarayon, o‘tmish an‘anasiga, zamon ruhiyati va albatta taraqqiyot omili bilan bir safda bo‘lib kelgan. Bunga yaqqol misol sifatida allomalar Al-Farobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Najmiddin Kavkabi, Zaynulobiddin Husayniy, Abdurahmon Jomiy, Darvesh Ali Changiylarning yaratgan risolalarini faxr bilan tilga olish mumkin”¹.

MUHOKAMA

Farg‘ona vodiysi qadimdan o‘zbek an‘anaviy yo‘llariga musiqa madaniyatimizning boy xazinasiga ega desak adashmagan bo‘lamiz. Ana shu xazinadagi yorqin javohir – bu katta ashuladir.

Katta ashula Farg‘ona vodiysida shakllanib asrlar davomida rivojlanib, avloddan avlodga, ustozdan shogirdga, otadan o‘g‘ilga o‘tib bizning davrimizgacha yetib kelgan og‘zaki an‘anadagi professional musiqa san‘atining to‘la qonli asl janri hisoblanadi. Bu janr haqida ilmiy nazariy tadqiqotlar olib brogan san‘atshunoslik fanlari doktori, professor, atoqli musiqashunos olim Rustam Abdullayevdir. Olim o‘z ishida Farg‘ona vodiysi – jumladan Marg‘ilon – Yozyovon, Farg‘ona, Quvasoy, Andijon, Baliqchi, Qo‘qon – Beshariq, Namangan shaharlarida katta ashulachi deb nom taratgan hofizlarning ijodini alohida o‘rganib chiqish bilan bir qatorda, bu janrning musiqiy jihatlarini ochib beradi.

Katta ashula o‘z diapazonining kattaligi (uch oktavaga yaqin), yuqori pardalarda va keng nafasda ijro etilishi o‘ziga xos murakkab ijro uslubida ekanligi, ohang rivojining ko‘lamligiga qaramasdan kuy asosining rehitativsimonligi hamda metro ritmik erkinligi bilan ajralib turadi. Katta ashula og‘zaki an‘anadagi o‘zbek professional musiqasida qo‘shiq janri bo‘lib, o‘ziga xos ohangi va she‘riy tili va ijrochilik uslubiga ega.

Ularni erkin emotsional, kuy rivojlanishining dinamikligi, musiqiy vositalarning ekspressiv va lokallik xosdir. Ushbu janrni musiqashunoshlar – xattoki, ijrochilar yaxlit ifodalaganda uni turli tomonlarini belgilab berishgan. Ba‘zilar uning shakli jihatdan masshtabiga urg‘u bergan bo‘lsa, musiqashunos Rustam Abdullayev o‘zining tadqiqotida katta ashula haqida Qo‘qonlik A. Boboyev,

¹ A.Zokirov “ Hofizlar silsilasi ” T. 2006 magistrlik dissertasiyasi 4-s.

M.Yusupov hamda Farg‘onadagi S.Hoshimov, S.Azizov bilan bo‘lgan suhbatlarda ko‘plab ijrochilar shu janrning o‘ziga xos uslublari, kelib chiqishi tarixi va ustozlari, qolaversa xalq orasida hozirgi kungacha mavjud va mashhur bo‘lib kelayotgan patnis va patnisaki yo‘llarini yaratib bergan.

O‘z vaqtida “patnisaki ashula” qadimdan nomlangan degan fikrlar bor edi, lekin bu fikrlar noto‘g‘ri. Chunki “patnis” so‘zi rus tilida “padnos” so‘zidan olingan holda XIX asrda shunday nomlana boshlagan. Yuqorida keltirilgan nomlari bilan bir qatorda Qo‘qon va uning atrofidagi qishloqlarda “patnisaki yalla”, “likobi Ushshoq”, “likobi Chorgoh ” deb nomlangan Qo‘qon ashulalari “haqqoniy ashula” nomini olgan².

Bunday deyilishiga sabab uni cholg‘u sozi jo‘rligisiz, qo‘lga patnis yoki likobcha ushlagan holda aytilishidir. Patnis yordamida hofizlar o‘zlari uchun o‘ziga xos tembr uslubiy fan, yengil usul, qandaydir darajada tovushni boshqarib turish, ayniqsa avj qismida ovoz yo‘nalishini o‘zgartirishga hamda uni silkitish orqali ovozni to‘qinlantirib, qochirimlar qilishga erishadilar. Farg‘ona va Marg‘ilonda katta ashula ijrochilarini patnisaki ashulachi deb ham atashgan.

Katta ashulaning tarixiy rivojlanishi va kelib chiqish davri o‘tmish zamonlarga borib taqaladi. Musiqashunos Rustam Abdullayev o‘zining “Katta ashula” nomli maqolasida shunday yozadi,- “katta ashula janrini paydo bo‘lishi qachon va qay tarzda shakllanganligi haqidagi savollarga javob berish mushkul. Chunki ular haqidagi aniq ma’lumotga ega emasmiz. Bir qancha XIX asrdagi yozma manbalarda katta ashula o‘ziga xos bo‘lgan unsurlar haqida surishtiriladi, lekin ular boshqa nomlar bilan atalgan. Ular haqidagi ma’lumotlarga ega emasmiz”³.

Qadimda xalqimiz orasida katta ashulaga o‘xshash ashula turlari keng tarqalganligini ko‘plab manbalarda kuzatishimiz mumkin. Ularga sasoyi va xonaqoxi, patnisaki yalla yoki likobi ashula, navha, savt ayolg‘u deb nom berilgan. Katta ashula qadimiy marosim va mehnat qo‘shiqlari, marsiya hamda aruz vaznidagi g‘azallarning qadimiy o‘qilish uslublari zaminida vujudga kelgan. “Xonaqoxi” deb yuritiladigan ashulalarning asosiy qismi ham shu turkumga mansubdir. Katta ashula o‘zining mazmunidan qat’iy nazar she’r vazniga bog‘liq holda yuzaga kelgan. Shu onda yaratilgan g‘azallar esa ravon va ashulabop bo‘lgan. Katta ashulaning yuzaga kelishida g‘azalxonlik muhim o‘rin egallagan.

² M.Achildiyeva tarjimasini. R.Abdullayev “Katta ashula”//Muzika narodov Azii I Afriki. Vip. V, M. 1978 g

³ M.Achildiyeva tarjimasini. R.Abdullayev “Katta ashula”//Muzika narodov Azii I Afriki. Vip. V, M. 1978 g

Katta ashula odatda yig‘inlarda, sayillarda, to‘y- tomoshalarda aytilgan. Katta ashulaning obraz tuzilishi an‘anaviy she‘riyatning lirik falsafiy tarkibi bilan bog‘liq bo‘lgan. Uning o‘tmishdagi namunalarida lirik va nasihatombir g‘azallar bilan bir qatorda diniy tasavvuf yo‘nalishidagi she‘rlar ham kuylangan. Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab, Lutfiy, Xaziniy, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Miskin va boshqalarning g‘azallari katta ashula janridan alohida o‘rin egallagan. Katta ashulada lirika asosiy o‘rinni egallagan. Ularning mazmunida inson hayoti, muhabbati va nafrati, sevinch va iztiroblari lirik ifoda topgan. Xalq orasida Navoiyning “Do‘stlar”, Muqimiyning “Ko‘p erdi”, “Yolg‘iz”, “Adashganman”, Furqatning “Oh kim”, “Rahm aylamas”, Miskining “Bir kelsun”, “Ey dilbari janonim” kabi katta ashulalari keng tarqalgan.

Habibiy, Chustiy, Kamtar, Charhiy, Sobir Abdulla, Akmal Po‘lat, Vosit Sa‘dulla, Nasimiy, Erkin Vohidov, O‘tkir Rashid va boshqa shoirlarining she‘rlari ham katta ashulada sevib ijro etilgan va hozir ham keng omma orasida mashhur bo‘lib kelmoqda. Katta ashula ijrochiligida badihago‘ylik uslubidan keng foydalanilgan. Bu esa undagi rechitativ va ohangdor tuzilmalar bir-biriga mukammal va uzviy bog‘lanishini ta‘minlangan, ashulani rang-barang musiqa bezaklari bilan boyitgan turli avjlar qo‘llanishiga olib kelgan. Katta ashula kuysiz aytilishi ya‘ni xanglar tufayli ijro vaqtida badihago‘ylik katta yordam bergan. Shuning uchun ham ashulaning kuy tuzilishi xarakteri, ritm va naqsh bezaklari tomonidan ajralib turgan.

Katta ashula ijrochisi avvalo an‘anaviy “ustoz – shogird” maktabini o‘tagan, she‘riyat qonunlari ijrochilik an‘analariga tayangan holda va keng diapozonli baland hamda tik ovozga, mahoratga ega bo‘lishi lozim. Bu esa ijrochidan yuksak qobiliyatni, malaka va bilimdonlik qolaversa so‘zlarni tinglovchiga aniq yetkazishni talab qiladi. Bu xususida san‘atshunoslik fanlari nomzodi, professor, musiqashunos olim Otanazar Matyoqubov yozadi. “Katta ashula xonaqodan tashqari ilohiy mavzulardagi ashulalarni mumtoz kuy yo‘llariga solib aytish, ular xalq orasida “katta ashula” nomi bilan yuritiladi. Katta ashula erkin vaznda ijro etilishini taqazo etadi. Shu bilan birga, qat‘iy tartib va nizomli maqom yo‘lidan farqli o‘laroq, bu toifa ashulalar “Yovvoyi uslub” deb atalgan. Masalan: “Yovvoyi Ushshoq”, “Yovvoyi Chorgoh” kabi kuylar – katta ashulaning cholg‘u ko‘rinishidir. Bu an‘analar Farg‘ona-Toshkent vohasining mumtoz uslubi sifatida hanuzgacha davom

etib kelmoqda. Sho‘ro davrida katta ashulaning eski diniy so‘zlari olinib, zamonasoz yangi she‘rlar bilan aytish rasm bo‘lgan edi”⁴.

XULOSA

Xulosa qilib, musiqa voqelikni alohida, faqat unga xos shaklda aks ettiradi, jamiyat va zamonning asosiy g‘oyalarini, kishilar munosabatidagi eng muhim narsalarni ifodalaydi. Musiqa voqelikni falsafiy umumlashtirilgan asosda anglaydi. Har bir kompozitor ijodida u yashayotgan zamonning, davrning qandaydir xususiyati o‘z ifodasini topadi. Musiqaning kishilarga ta‘siri juda kuchlidir, chunki u kishilar his-tuyg‘ularini o‘ziga maftun etadigan, yuksak emotsional san’atdir. Musiqa kishiga ilgari uncha ma’lum bo‘lmagan ajoyib yuksak tuyg‘ularni ochib beradi, u kishini o‘zgartirib yuborishga, uning qalbini noziklashtirishga, ruhan boyitishga qodir.

Musiqa inson ruhiyatiga kuchli ta‘sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘lib, uni nafasat olamiga olib kirish va axloqiy g‘oyaviy tarbiyalashni muhim vositasidir. Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va unga ma’naviy ozuqa beradi. Shuningdek, musiqa insonni go‘zallikka yetaklovchi bir vosita bo‘lib, u insonning estetik va emotsional xususiyatlarini shakllantiradi. Shuning uchun ham musiqani inson tabiatidagi barcha yaxshi hislatlarning ifodasi deb bekorga aytmaganlar. Musiqani sevgan kishi ruhan boyiydi, qalban noziklashadi, ma’naviyati yuksaladi.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. P.Абдуллаев. «Жанр катта ашула и его носители» (Монография), Ташкент: 1988 г.
2. R.Abdullayev. O‘zbek mumtoz musiqasi. Toshkent: 2007 y.
3. P.Абдуллаев. Катта ашула. (мақола). Ўзбекистон санъати. Тошкент 1989 й.
4. P.Абдуллаев. Шедевры культурного наследия. Мозийдан садо. 1(45) Тошкент: 2010 й.
5. «Музыка народов Азии и Африки» выпуск V Москва: 1978 г.
6. “Шашмақом сабоқлари” II китоб, Тошкент: 2005 й.
7. O.Матяқубов. “Мақомот” Тошкент: 2004 й.

⁴ Matyoqubov O. “Maqomot” Toshkent 2004 yil.

8. О.Матёкубов. Оғзаки анъанадаги профессинол музика асосларига кириш. Тошкент:. 1983 й.
9. А.Зокиров “Ҳофизлар силсиласи”. (Магистрлик диссертацияси) Тошкент:. 2006 г.
10. С.Маннопов. “Сўнмас наволар” (оммабоп бадий рисола):. 2002 у.
11. Audio yozuv M.Tojiboyev bilan bo‘lgan suhbat. T:.. 2007 у.
12. Андижон санъати фидойилари. Тошкент:..2018 й.
13. А.Одилов. Ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик тарихи. Тошкент:..1995 й.
14. T.Ortiqov. Musiqa o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. T.2010 у. "Science and Education" Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Special Issue 1 www.openscience.uz 128
15. Mannonov S. O‘zbek xalq musiqasi madaniyati. Monografiya.
16. H.Nurmatov, N.Yo‘ldosheva « O‘zbek xalq musiqasi ijadiyoti» o‘quv qo‘llanma. - T .:«G‘ofur G‘ulom» nashriyoti, 2007 у.
17. Маҳкамова, Ш. Р. (2020). ХАЗРАТ НАВОИЙНИНГ МУСИКИЙ ТАФАККУРИ. Science and Education, 1(Special Issue 4), 215-222.
18. G. Sharipova «Musiqa metodikasi». - T.« O‘zbekiston faylasuflar» nashriyoti, 2012 у
19. Маҳкамова, Ш. Р. (2020). МУСИҚА ИЛМИ ВА ИСЛОМ ДИНИ: ТАЛҚИН МУАММОСИ. Academic research in educational sciences, (3).
20. Асадуллаева .М.А. “Халқ таълими” Ёшларни маънавий тарбиялашда кўшиқчилик санъатининг тутган ўрни. 2020-№3
21. Махкамова, Ш. Р. Асадуллаева, М. А. (2020). «ВЕЛИКИЙ ШЁЛКОВЫЙ ПУТЬ»: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КУЛЬТУР ЗАПАДА И ВОСТОКА В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМЫ МОДЕРНИЗАЦИИ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ. Science and Education, 1(Special Issue 4).
22. Халилова Махфуза “SAN’AT – MOJIZADIR” SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. SPECIAL ISSUE 4 169-176 .
23. M.Achildieva, N.Butabayeva, M Nasirova A GLANCE AT THE SCIENTIFIC AND CREATIVE HERITAGE OF BORBAD MARVAZI European Journal of Agricultural and Rural Education (EJARE) Vol. 4 No. 05, May 2023 ISSN: 2660-5643 1-6 bet
24. Achildiyeva M. Ikromova F. The ballet “Tomaris” in the culture of Uzbek ballet plase and significance Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development ISSN (E):2751-1731 15-19 bet (Berlin Germany 2022)

25. Achildiyeva M. Ikromova F. “O‘zbek musiqa san’atida maqomning o‘rni” Proceedings of Global Technovation 2nd International Multidisciplinary Scientific Conferense . London 2020 90-93 bet
26. Achildiyeva M. Xojimamatov A. Yuldasheva D. Ikromova F. “Uyghur Folk Singing Genre” Turkish Online Journal of Qualitative (TOJQI) Inquiry (Turkiya 2021) 3509-3517 bet (SCOPUS)
27. M.Achildiyeva 2021 Academic Yunus Rajabi and His Scientific Heristage Annals of Romanian Society for Cyell Biology 25(4) 9092-9100
28. Achildiyeva M, Xojimamatov A, Ikromova F (2022) Shashmaqom saboqlari: "Navo" maqomi xususida. INTERNATIONAL JOURNAL FOR ENGINEERING AND MANAGEMENT RESEARCH 11(01) 55-58
29. Maxfuzakhon Karimova, Muyassarkhon Achildiyeva, Farangiz Ikromova (2021) USE FROM REDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MUSIC LESSONS EUROPEAN SCHOLAR JOURNAL “An open accyess, peyer reviyewyed multidisciplinary journal” 2 (4) 460-463
30. Xojimamatov A. Nazarxodjayeva R. Korrupsiya – asr vabosi
31. Ikromova F. O‘ZBEKISTON XALQ HOFIZI OCHILXON OTAXONOVNING HAYOT YO‘LI CHIZGILARI. INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE Vol. 1 No. 3 (2022): 151-156
32. Achildiyeva M, Ikromova F REYNGOLD GLIER VA TOLIBJON SODIQOVNING «LAYLI VA MAJNUN» OPERASIDA MAQOM YO‘LLARINING QO‘LLANILISHI UIF-2022: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION ISSN: 2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 2022 №4 23-28 bet
33. Xojimamatov A, Ikromova F. MUSIQIY SAHNAVIY ASARLARNING IJROCHILIK MUAMMOLARI (O‘ZBEKISTON KOMPOZITORLARI IJODI MISOLIDA) UIF-2022: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION ISSN: 2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 2022 №4 29-33 bet
34. Ikromova F. SHASHMAQOMDA TURKUM ASAR TARONALARI UIF 2022: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION ISSN:2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 2022 №4 29-33 bet.
35. Hojimamatov Azimjon CHANG CHOLG‘USI TARIXIGA BIR NAZAR VA UNING ORNAMENTAL BEZAKLARI Oriental Renaissancye: Innovative, yeducational, natural and social sciycencies VOLUME 2 | ISSUE 10/2 ISSN

- 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947
Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7 (265-275 bet).
36. Muyassarxon Achildiyeva SHASHMAQOM MUSHKILOT BO‘LIMINING NAZARIY ASOSLARI Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUYe 10/2 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7 (344-352 bet).
37. Xojimamatov Azimjon, Muhammadjonova Mohinur. VIKTOR ALEKSANDROVICH USPENSKIYNING IJODIY YO‘LI Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 3(3), March, 2023 587-591 bet.
38. Ачилдиева Муяссархон, Аткиёева Рухшона. АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА САНЪАТНИНГ ТУТГАН ЎРНИ Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 3(3), March, 2023 578-583 bet.
39. Achildiyeva M, Ikromova F “The third renaissance towards ascending” EUROPEAN SCHOLAR JOURNAL “An open access, peer reviewed multidisciplinary journal” (Spain 2021 sentyabr) ISSN (E): 2660-5562 17-20 bet
40. Achildiyeva M, Ikromova F Choir Art in Uzbekistan Botir Umidjonov Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences (Brussel, Belgium 2022) ISSN 2795-7683 54-56 bet
41. Hojimatov A Ikromova F A Look at the Polyphony and Theoretical Heritage of S.I.Taneev Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences (Brussel, Belgium 2022) ISSN 2795-7683 87-89 bet